

Een kennismaking...

Het Lectoraat Zorg en Spiritualiteit van de Gereformeerde Hogeschool (GH) wil bijdragen aan de systematische inbedding van de thema's spiritualiteit en zingeving in zorg- en onderwijsprocessen. We voeren praktijkgericht onderzoek uit en ontwikkelen op basis van de uitkomsten implementatie- en scholings-trajecten. De kenniskring bestaat uit de volgende leden.

Dr. R.R. (René) van Leeuwen
(lector, gezondheidswetenschapper) voert o.m. overleg met werkveldpartners over het opzetten van nieuwe projecten en participeert in internationale netwerken. E-mail: rleeuwen@gh-gpc.nl

Dr. A.E. (Annemiek) Schep-Akkerman
(epidemioloog) heeft onderzoeksmethodologie als aandachtsgebied en doet onderzoek naar het welzijnseffect van kloosterwandelingen. E-mail: aschep-akkerman@gh-gpc.nl

Drs. D.T. (Dora) Schiphof - Halma
(gezondheidswetenschapper) doet onderzoek naar spirituele behoeften van zorgafhankelijke ouderen. E-mail: dschiphof-halma@gh-gpc.nl

Drs. H.P. (Henk) Stulp (Psycholoog)
houdt zich bezig met spiritualiteit in de geestelijke gezondheidszorg (psychiatrie). E-mail: hpstulp@gh-gpc.nl

Drs. G.J. (Gert) Westrik
(gezondheidswetenschapper) heeft als aandachtsgebied: spiritualiteit in de palliatieve zorg en geestelijke gezondheidszorg. E-mail: gjwestrik@gh-gpc.nl

Meer informatie: www.lectoraatzorgenspiritualiteit.nl
lectoraatzorgenspiritualiteit@gh-gpc.nl

Spirituele zorg: niet vanzelf

372 verpleegkundigen hebben in 2009 een online enquête over zorg en spiritualiteit ingevuld. De enquête werd uitgevoerd door het Lectoraat Zorg en Spiritualiteit en kon ingevuld worden op de website van het Tijdschrift voor Verpleegkundigen (TvZ).

Driekwart van de bevroegde verpleegkundigen vindt het haar taak om spirituele behoeften te signaleren en één op de drie verpleegkundigen vindt het ook bij het takenpakket horen om zelf gericht te vragen naar spirituele problemen. Uit een voorgelegde casus blijkt dat 78 procent van de verpleegkundigen met een patiënt zou bidden of Bijbellezen wanneer dit gevraagd zou worden.

Conclusies

De conclusie uit het onderzoek is dat spirituele zorg vanzelfsprekend is, maar dat deze zorg niet vanzelf gaat. 99 procent van de verpleegkundigen vindt dat ze een taak hebben op dit gebied en 93 procent heeft in de maand voorafgaand aan het invullen van de enquête ook daadwerkelijk spirituele zorg verleend. Tegelijkertijd scoren barrières voor het verlenen van spirituele zorg hoog in dit onderzoek.

(Uit: Tijdschrift voor Verpleegkundigen, 2009, nr. 11/12, blz. 34-39, dr. A.E. Schep-Akkerman en dr. R.R. van Leeuwen)

**Gereformeerde
Hogeschool**

Lectoraat Zorg en Spiritualiteit

Als je gelooft in je werk!

Aandacht...

'Aandacht essentieel voor een vitale zorgsector'

"De ziel moet terug in de zorg." Dat zegt prof. dr. Doeke Post, oud-huisarts en emeritus hoogleraar sociale geneeskunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij constateert: "Zorg verlenen is technisch ingrijpen geworden. Alsof de mens een soort machine is waarop we met allerlei grepen invloed kunnen uitoefenen. Terwijl de aandacht voor de patiënt tanend is..."

De aandacht is essentieel om de zorgsector weer vitaal te krijgen, betoogt Post in zijn boek *De derde weg - Een analyse en toekomstvisie vanuit vijftig jaar ervaring in de zorgsector* (november 2009). De zorgvisie die hij in het boek beschrijft, gaat hij uit van principes als naastenliefde, barmhartigheid en respect voor de ander. Post: "Naar mijn mening zijn dat onmisbare uitgangspunten, want werken in de zorg is meer dan een 'job'. Je bent als zorgverlener meer dan een reparateur."

Spiritualiteit

"Zorgverleners moeten weer oog krijgen voor de verschillende facetten van het mens-zijn", legt hij uit. "Gezondheid wordt door de Wereldgezondheidsorganisatie gedefinieerd als een toestand van volledig lichamelijk, psychisch en sociaal welbevinden. Een mooie definitie, maar naar mijn mening mist een belangrijke

component, namelijk spiritualiteit." Van spiritualiteit wordt al snel iets religieus gemaakt, onderkent Post. "maar zo'n opvatting over spiritualiteit is te beperkt. Ieder mens kent gevoelens van zin en zingeving. Dan heb je het dus over spiritualiteit. Die gevoelens zijn erg belangrijk wanneer iemand ziek is of zorg nodig heeft."

Aandacht geven

Post is ervan overtuigd dat patiënten minder zorg gaan vragen - met name op onregelmatige tijden - wanneer je ze structureel meer aandacht geeft. "Een verpleegtechnische handeling verrichten is geen aandacht. Ik doel op echte aandacht: oprechte

interesse hebben voor wat een patiënt bezighoudt." Hij maakt het praktisch: "Ga als verpleegkundige je rapporten maar schrijven bij het bed van een patiënt. Bouw een band op. Inderdaad, dat kost tijd. Maar je zult zien dat je op andere momenten veel minder 'geclaimd' wordt."

Lees een uitgebreide interview met prof. dr. Doeke Post op www.lectoratatzorgenspiritualiteit.nl
ISBN: 9789035231153
Elsevier Gezondheidszorg

Geloof en hulpverlening

Het RAAK-project 'Geloof en hulpverlening' is afgerond. Het project bestond uit een praktijkonderzoek naar de wijze waarop hulpverleners in de praktijk omgaan met het geloof van cliënten en de factoren die daarop van invloed zijn. Op basis van de uitkomsten zijn onderwijsmodules ontwikkeld. De eindproducten zijn te downloaden van de website www.gelovenhulpverlening.nl.

Oog voor internationale ontwikkelingen

Als Lectoraat Zorg en Spiritualiteit vinden we het belangrijk om te weten welke internationale initiatieven ontplooid worden op het gebied van zorg en spiritualiteit. Graag geven we een kort overzicht van de internationale samenwerkingverbanden en netwerken waarin het lectoraat participeert.

Allereerst is er The European Spirituality Research Network for Nursing and Midwifery. Daarin werken onderzoekers uit o.m. Nederland, Engeland, Wales, Scandinavië en Roemenië samen aan het bevorderen van onderzoek naar spiritualiteit in de verpleeg- en verloskunde. In voorbereiding is een internationaal longitudinaal onderzoek naar de houding/competenties van verpleeg- en verloskundestudenten t.a.v. spirituele zorg. In Nederland gaat het Lectoraat Zorg en Spiritualiteit dit onderzoek uitvoeren op de Gereformeerde Hogeschool en Christelijke Hogeschool Ede (CHE).

In mei 2010 geven René van Leeuwen en Annemiek Schep-Akkerman een lezing op een conferentie van The British Association for the Study of Spirituality (BASS). Zie: www.basspirituality.org.uk. Verder heeft het lectoraat de organisatie van een tweedaarlijkse internationale studentenconferentie over ethiek en spirituele zorg op zich genomen. We doen dit samen met het Lectoraat Verpleegkundige Beroepsethiek van de CHE. De conferentie wordt in 2011 gehouden. Tot slot zit René van Leeuwen in een tijdelijke Taskforce on Spiritual Care van de Nurses Christian Fellowship International (NCFI). De taskforce doet aanbevelingen betreffende de ontwikkeling van een train-de-trainer-programma over spirituele zorg.

Wil u meer weten of met ons samenwerken? Kijk op: www.lectoratatzorgenspiritualiteit.nl

Onderzoek bij Zorgcombinatie Zwolle

Welke levensbeschouwelijke behoeften hebben onze cliënten eigenlijk? Om dat beter in beeld te krijgen, benaderde de Zorgcombinatie Zwolle het Lectoraat Zorg en Spiritualiteit met de vraag er onderzoek naar te doen.

Verpleegkundestudent Laura Buning doet onderzoek bij de Zorgcombinatie Zwolle.

In opdracht van het lectoraat voert Laura Buning, vierdejaars verpleegkundestudent aan de GH, dit voorjaar een 'pilot' uit. "De pilot is nog kleinschalig en bedoeld om te bepalen welke onderzoeksaanpak geschikt is voor zo'n onderzoek", vertelt Laura. "Maar ik heb ook vragen gesteld over de behoeften die cliënten op spiritueel gebied hebben." Jan Eefsting, voorzitter van de Raad van Bestuur van de Zorgcombinatie, vult aan: "Deze pilot geeft daar al goed zicht op. Het mooie is dat de verschillende bewonerstypen in het onderzoek zijn meegenomen: cliënten met somatische aandoeningen en psychogeriatrische problemen, maar ook bewoners van onze aanleunwoningen."

Aanknopingspunten

"Het gaat om zorgafhankelijke ouderen", geeft Laura aan. "Mensen vol verhalen, omdat ze al veel meegemaakt hebben. Juist dat maakt dit onderzoek interessant. Maar soms ook zwaar, omdat er in de gesprekken veel op je afkomt." Eefsting is enthousiast over de voorlopige resultaten. "Een leuke uitkomst is bijvoorbeeld dat veel van onze cliënten bijvoorbij beeld dat veel van onze cliënten van muziek houden. Dat biedt aanknopingspunten voor het bieden van voorzinnen." In juni hoopt Laura het onderzoek af te ronden en de Zorgcombinatie Zwolle van aanbevelingen te voorzien.

Lees een uitgebreide versie van dit artikel op www.lectoratatzorgenspiritualiteit.nl

Kwaliteit van zorg

Goede zorg is iets anders dan het verschaffen van een consumptiegoed.

De kwaliteit van zorg wordt in hoge mate bepaald door de manier waarop zorgverleners hun cliënten/patiënten benaderen en de betrokkenheid die zij tonen. Oog voor levensbeschouwing en spiritualiteit spelen daarbij een essentiële rol. Ons bestaan, maar ook omgaan met ziekte, gezondheid, leven en dood krijgen (mede) hierdoor vorm. In Kwaliteit van zorg (2010) geven diverse auteurs hun visie of reflectie op deze thematiek. René van Leeuwen, lector Zorg en Spiritualiteit aan de GH, leverde een bijdrage.

Van Gorcum, ISBN: 9789023244905

Zweverig wandelen?

door Annemiek Schep-Akkerman

Iedere wandelaar wandelt met een reden. Om van de omgeving te genieten, om de hond uit te laten, voor een betere gezondheid of om een prestatie te leveren. Of om te mediteren. Om te mediteren? Ja, geloof het of niet, maar er worden spirituele wandeltochten georganiseerd. Wandeltochten langs kloosters, terwijl de begrippen ontmoeting, verwondering, onthaasten en stilte, onderweg een nieuwe betekenis krijgen.

Deze 'zweverige' manier van wandelen wilde ik wel eens ervaren. (Zie: www.dewandelmaat.nl) Want spiritueel wandelen is toch zweverig?! Lees maar mee in Het wonder van wandelen van Didi Joppe: 'De traagheid van lopen brengt je in contact met jezelf. De schoonheid en kracht van de natuur biedt je de ruimte om toegang te krijgen tot je eigen innerlijke stilte en levenskracht. Wandelen in de natuur is een metafoor voor je eigen leven: het biedt je de ruimte om te dwalen, doorsteekjes te vinden en van het ene naar het andere pad te wisselen. Mijmeren over je levensvragen is je afvragen op welk pad je loopt, en op welk pad je zou willen lopen'.

Klinkt zweverig, toch? Of stiekem ook een beetje christelijk? Wij hebben het ook over een 'levenspad', over keuzes maken, over het zoeken van onze Levenskracht. Elke dag lopen we een stukje van ons pad vol bochten, vergezichten, hobbels en kuilen. Soms loop je voor je gevoel alleen, dan weer samen. Altijd onderweg. Hier past dan ook de vergelijking met

wandelen als bedevaart. Wandelen onderweg naar een heilige plaats: samen onderweg zijn, waarbij de reis even belangrijk, of misschien wel belangrijker, is dan het doel. Een bedevaart is een tocht naar een 'feest', maar tegelijk verbonden met het bewustzijn- mogelijke confrontaties met moeilijkheden op de koop toe te moeten nemen. Willen we dit nog steeds zweverig noemen? Spiritueel, of misschien christelijk?

Hoe 'zweverig wandelen' mij is bevallen? Ach, wandelen is gewoon leuk, vaak gezellig en altijd gezond. Goed voor lijf en leden én voor je geest: je spiritus. Dus: wandelen? Heel spiritueel!

Publicaties en lezingen

Towards nursing competencies in spiritual care door R. van Leeuwen, verschenen in het tijdschrift *Studies in Spirituality*, volume 19/2009 (Titus Brandsma Instituut/Peeters)

Geloof het of niet.....! - Spiritualiteit als relevante dimensie in zorg- en hulpverlening, lectorale rede uitgesproken door R. van Leeuwen, is te downloaden op: www.lectoraatzorgenspiritualiteit.nl

Moral issues in mentoring sessions door R. van Leeuwen, H. Jochemsen, G. Hunink en M. Jansen, verschenen in het tijdschrift *Nursing Ethics*, 2009-16 (4)

The validity and reliability of an instrument to assess nursing competencies in spiritual care door R. van Leeuwen, L.J. Tiesinga, B. Middel, D. Post, H. Jochemsen, verschenen in het *Journal of Clinical Nursing*, 2009, 2857-2869

Eigen leest is goud waard door H. Stulp, verschenen in 'Als handen van de pottenbakker' door P. Troost, 2009, Vuurbaak, Barneveld

Een volledig overzicht van de publicaties van leden van de kenniskring Zorg en Spiritualiteit vindt u op onze website: www.lectoraatzorgenspiritualiteit.nl. Hier vindt u ook een overzicht van de lezingen en presentaties die onze kenniskringleden het afgelopen jaar hebben gehouden.

Digitale nieuwsbrief

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van het Lectoraat Zorg en Spiritualiteit, onderzoeksresultaten, internationale projecten etc., abonneer u dan op onze digitale nieuwsbrief. U kunt dit doen op onze website: www.lectoraatzorgenspiritualiteit.nl.

**Gereformeerde
Hogeschool**

Deze nieuwsbrief is een uitgave van het Lectoraat Zorg en Spiritualiteit van de Gereformeerde Hogeschool

U kunt reageren via: lectoraatzorgenspiritualiteit@gh-gpc.nl

Adres: Grasdorpstraat 2, 8012 EN Zwolle, tel. (038) 425 55 42

Postadres: Postbus 10030, 8000 GA Zwolle

Internet: www.lectoraatzorgenspiritualiteit.nl en www.gh.nl